

Ἐν ἐπιμέτρῳ ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης περὶ ποινῆς.

Τέλος ἀτελής ἢ παροῦσα πραγματεία ἡμῶν ἤθελε μείνει, εἰ μὴ μνεῖα ἰδιαιτέρα τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους ἐγένετο· διότι τῶν μεγάλων τούτων φιλοσόφων τὰ συγγράμματα παρέχουσι καὶ σπουδαίαν συμβολὴν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ποινικοῦ δικαίου καὶ διδάγματα ἀξιοσπούδαστα ὡς πρὸς τὴν θεωρίαν καὶ τὴν χρῆσιν τῆς ποινῆς.

Κατὰ τὸν Πλάτωνα ἡ ποινὴ ἐπιβαλλομένη, ὡς δεῖ, δὲν ἀποκαθιστᾷ μόνον τὴν φυσικὴν τάξιν καὶ τὸν νόμον, ὅστις καταδικάζει πᾶσαν ἀδικίαν καὶ ἐπιποθεῖ τὴν ἐπανόρθωσιν ἀλγεινὴν, ἀλλ' εἶνε καὶ εἰς τὸν κολαζόμενον εὐεργετικὴ· ἡ ποινὴ γίνεται πηγὴ ἀναγεννήσεως, μέσον συνδιαλλαγῆς πρὸς ἑαυτὸν καὶ τὴν ἀρετὴν, ἴασις καὶ θεραπεία ἐκ τῆς ψυχικῆς νόσου ἧτοι τῆς ἀδικίας (1)· διότι ὁ ἀδικὸς ὁ καταφρονῶν τοὺς νόμους τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος καὶ καταπατῶν τὰ δίκαια τῶν ἄλλων, ποιεῖ τοῦτο νοσῶν καὶ πάσχων, ἐπειδὴ τὸ λογιστικὸν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ μόριον ὑπεδουλώθη εἰς τοῦ θυμικοῦ καὶ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ τὰ πάθη. Κατὰ τὸν φιλόσοφον ἡ μὲν κακία καὶ ἀδικία εἶνε τῆς ψυχῆς νόσος, ἀσθένεια καὶ αἰσχος, ἡ δὲ δικαιοσύνη καὶ ἀρετὴ ὑγίεια, εὐεξία καὶ κάλλος τῆς ψυχῆς· καὶ ὥσπερ τὸ νοσοῦν σῶμα δεῖται θεραπείας διὰ φαρμάκων πικρῶν καὶ ἀλγεινῶν, οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ νοσοῦσα χρήζει τιμωρίας ἀλγεινῆς· ἐπειδὴ δὲ ἡ νόσος τῆς ψυχῆς

(1) Πρβλ. καὶ Χαρώνδα τοῦ Καταναίου «*ἡ ἀδικία μεγίστη νόσος, ἡ δὲ τιμωρία ἰατρεία καὶ θεραπεία ταύτης*»· Στοβαῖος II σελ. 183 καὶ Πλούταρχ. Ἠθικ. 550 A «*ὁ θεὸς ἑκάστῳ τὴν κόλασιν προσφέρει ὡς φάρμακον τῆς περὶ τὴν κακίαν ἰατρείας* ὅτι δὲ ἡ περὶ τὴν ψυχὴν ἰατρεία, δίκη δὲ καὶ δικαιοσύνη προσαγορευομένη, πασῶν ἐστὶ τεχνῶν μεγίστη καὶ Πίνδαρος ἐμαρτύρησεν ἀριστοτέχνην ἀνακαλούμενος τὸν θεὸν ὡς δὴ δίκης ὄντα δημιουργόν· καὶ ἐν σελ. 554 A «*καὶ ὁ μὲν Πλάτων λέγει τὴν τιμωρίαν εἶναι ἀκόλουθον ἀδικίας πάθην*», κατὰ δὲ τὸν Ἡσίοδον συνοποφύεται ἐκ τῆς αὐτῆς χώρας καὶ ῥίξης· «*ἢ γὰρ κακὴ βουλὴ τῷ βουλευσαντι κακίστη*» (Ἔργ. 265)· ἢ γὰρ πονηρία συγγενή· «*σα τὸ λυποῦν ἑαυτῇ καὶ κολάζον οὐχ ὕστερον, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ ὑβρεὶ τὴν δίκην τοῦ ἀδικεῖν δίδωσι*». — Κατὰ δὲ τὸν Ἰέρακα ὁ ἀδικῶν βλάπτει μᾶλλον ἑαυτὸν ἢ τὸν ἀδικούμενον· ἡ γὰρ ἀδικία καὶ κακία ἐγειρομένη ἐν τῇ ψυχῇ, τὸν τεκόντα πρῶτον ἀνάπτει καί, πρὶν τεκεῖν, ταῖς ἠδῆσι φλέγει καὶ λυμαίνεται καὶ τῷ ἀπ' αὐτῆς ἰὼ χρώζει δευσοποιῶ τῇ βαφῇ· ὥσπερ καὶ τῇ μυραίνῃ οὐ δυνατόν ἀπογενεῖν ἂν τοὺς ἐνύδρους ὄφεις εἰς ἄλλων ὄλεθρον, πρὶν τὴν κυήσασαν γαστέρα καταφαγεῖν· οὕτω καὶ πᾶς ἀδικὸς αὐτὸς πρῶτος τῆς κακίας γεύεται, πρὶν εἰς ἄλλους ἀφίεναι»· Στοβ. I, 243 ἐκδ. Meineke.

είναι χείρων τῆς τοῦ σώματος, συμφέρει εἰς τὸν ἄδικον, ὡς καὶ εἰς τὴν κοινωνίαν, ἣτις κινδυνεύει νὰ μιανθῇ ἐκ τῆς ἐκείνου νόσου, ν' ἀπαλλαγῇ αὐτῆς ὡς τάχιστα· καὶ λοιπὸν ὥσπερ ἡ ἰατρικὴ ἀπαλλάσσει τῆς νόσου, οὕτω καὶ ἡ ποινὴ ἀπελευθεροῖ τὴν ψυχὴν ἐκ τῆς κακίας· καὶ ὡς τοὺς νοσοῦντας τῷ σώματι προσάγουσιν εἰς τὸν ἰατρόν, οὕτως ὀφείλει τις καὶ τοὺς ἀδικοῦντας νὰ προσάγῃ πρὸς τὸν δικαστήν· διότι ἡ ποινὴ ὡς φάρμακον ἀπαλλάσσει τὴν ψυχὴν ἐκ τῆς τυραννίδος τῶν παθῶν, ἐκριζοῖ τὴν ἀδικίαν καὶ ἐπιφέρει τὴν κάθαρσιν τῆς ψυχῆς· διὰ τῆς ψυχικῆς δὲ ταύτης καθάρσεως καὶ ἰατρείας ἀναλάμπει ἤδη τὸ λογιστικὸν τῆς ψυχῆς μῦριον καὶ ἄρχει ὑποδουλοῦν τὰς ἀλόγους ὀρμὰς τοῦ θυμικοῦ καὶ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ, οἷς τέως ἐδούλευεν· καὶ ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἐξαφανίζεται ἡ νοσηρότης, ἥς ἡ ἀδικία ὡς ἐξωτερικὸν σύμπτωμα ἐξεδηλώθη· διότι κατὰ τὸν φιλόσοφον εἴαν τις ἀδικήσῃ, ἐκὼν καὶ ὡς τάχιστα πρέπει νὰ ὑπάγῃ καὶ δώσῃ δίκην παρὰ τὸν δικαστήν, ὥσπερ παρὰ τὸν ἰατρόν, σπεύδων, ὅπως μὴ τὸ νόσημα τῆς ἀδικίας ἐγχρονισθὲν ὑπουλον καὶ ἀνίατον ποιήσῃ τὴν ψυχὴν(1)· τὸ παρὰ τὸν δικαστήν ὑπάγειν τοῦ φιλοσόφου ἐκληπτέον ἀλληγορικῶς· ὁ ἀδικήσας δηλαδὴ πρέπει νὰ προσφύγῃ εἰς τὸν οἰκεῖον λογισμὸν ἢ τὴν ἑαυτοῦ συνείδησιν καὶ εἰλικρινῶς ἐξομολογηθῇ, βασιανίζων τὰς σκέψεις καὶ κολάζων τοὺς παραφόρους διαλογισμοὺς καὶ ἐπιθυμίας, ἐπιπλήττων καὶ νοουθετῶν ἑαυτόν, ἣν ἐρμηνείαν ὑποδεικνύει καὶ ὁ σχολιαστὴς τοῦ φιλοσόφου· κατὰ ταῦτα ὁ ἄδικος, ὁ φεύγων τὴν ποινὴν, ὁμοιάζει πρὸς νοσοῦντα, ὅστις φεύγει τὸν ἰατρόν, ὥσπερ παιδίον, φοβούμενος ἔνεκα τῆς παραχρῆμα ἀλγηδόνος τὴν τομὴν καὶ τὴν καῦσιν τοῦ ἰατροῦ· διὸ κατὰ τὸν φιλόσοφον εὐλαβητέον τὸ ἀδικεῖν μᾶλλον ἢ τὸ ἀδικεῖσθαι καὶ ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ· εἴαν δὲ τις κακὸς γένηται καὶ ἀδικήσῃ, κολαστέος· διότι τὸ μὲν μηδόλως ἀδικεῖν εἶνε τὸ πρῶτον ἀγαθόν, τὸ δὲ ἀδικήσαντα δοῦναι δίκην τυγχάνει τὸ δεύτερον ἀγαθόν· ὁ δὲ ἀδικήσας καὶ μὴ δοῦς δίκην εἶνε ἀθλιώτερος τοῦ κολασθέντος· διότι κατέρχεται εἰς τὸν ἄλλον κόσμον ἀκάθαρτος καὶ μὴ ἐκπληρώσας τὸ καθήκον τοῦ ἐξαγνισμοῦ(2).

Περὶ τούτου δὲ ὁ φιλόσοφος διηγεῖται καὶ χαριέστατον μῦθον, καθ' ὃν αἱ ἐν τῷ "Ἄδῃ κρίσεις πρότερον ἐγίνοντο κακῶς· διότι ἡμφιεσμένοι

(1) Πλάτ. Γοργ. 480 B.

(2) Πλάτ. αὐτόθι 527 B.

καὶ οἱ δικάζόμενοι ἐκρίνοντο καὶ οἱ δικασταὶ ἔκρινον· ἐκ τῶν ἀμφιεσμάτων δὲ τούτων καὶ τῶν κρινομένων τὰ ἀμαρτήματα συνεκαλύπτοντο πλουσίας διακοσμήσεις ἐχόντων καὶ οἱ κρίνοντες ἐξεπλήττοντο βλέποντες τὰς διακοσμήσεις καὶ πολλοὺς μάρτυρας ὑπὲρ αὐτῶν ἐρχομένους· διὸ γυμνοὺς κριτέον, λέγει ὁ φιλόσοφος· καὶ ὁ κριτῆς δὲ γυμνὸς πρέπει νὰ κρίνῃ αὐτῇ τῇ ψυχῇ αὐτὴν τὴν ψυχὴν θεωρῶν, ἔρημον πάντων τῶν συγγενῶν καὶ τῶν διακόσμων· ἐν τῇ γυμνότητι δὲ ταύτῃ δύναται νὰ κρίνῃ ἀσφαλῶς ὁ δικαστὴς τὴν ψυχὴν ἐκάστου καὶ νὰ διακρίνῃ τὰς οὐλὰς τὰς ἐναπομαχθείσας ἕνεκα τῶν ἐπιουρκιῶν καὶ τῶν ἀδικιῶν, ἃς ἐκάστη κακουργία εἰς αὐτὴν ἐνετύπωσεν, ὥσπερ ἐν ἐκμαγεῖω· ἡ τοιαύτη δὲ ψυχὴ φαίνεται πολλῆς ἀσυμμετρίας καὶ αἰσχροτήτος γέμουσα.

Ἄλλ' ὁ φιλόσοφος θέλει τὴν κόλασιν οὐχὶ μόνον τοῦ γενομένου ἀδικήματος χάριν, ἀλλὰ καὶ ἕνεκα τῆς ἐν τῷ μέλλοντι ἀποτροπῆς τοῦ κακοῦ· διότι κατὰ τὸν Πλάτωνα «οὐδεὶς κολάζει τὸν ἀδικοῦντα, ὅτι ἠδίκησεν, ὅστις μὴ ὥσπερ θηρίον ἀλογίστως τιμωρεῖται· ὁ δὲ μετὰ λόγου κολάζων οὐ τοῦ παρεληλυθότος ἕνεκεν ἀδικήματος τιμωρεῖται· (οὐ γὰρ ἂν γε τὸ πραχθέν ἀγέννητον θείη)· ἀλλὰ τοῦ μέλλοντος χάριν, ἵνα μὴ αὐθις ἀδικήσῃ μήτε αὐτὸς οὕτος μήτε ἄλλος ὁ τοῦτον ἰδὼν κολασθέντα»(1). Καὶ ἐν τοῖς Νόμοις αὐτοῦ προστίθεται «ὅτι τῶν νόμων οἱ μὲν γίνονται τῶν χρηστῶν ἀνθρώπων ἕνεκα πρὸς διδασχὴν τοῦ τίνα τρόπον ὁμιλοῦντες ἀλλήλοις φιλοφρόνως ἂν οἰκοῖεν· οἱ δὲ χάριν ἐκείνων, οἵτινες διαφυγόντες τὴν παιδείαν οὕτως ἀτερράμονα καὶ σκληρὰν τὴν φύσιν ἔχουσιν, ὥστε πρὸς πᾶσαν κακίαν νὰ φέρωνται· χάριν τούτων δὲ ὁ νομοθέτης ἐξ ἀνάγκης νομοθετεῖ, βουλόμενος ὅμως τῶν νόμων μηδεμίαν χρεῖαν γίνεσθαι». Ἐκ τούτων δὲ δῆλον, ὅτι ὁ φιλόσοφος τὴν τιμωρίαν θέλει μόνον ἐν ἀνάγκῃ νὰ γίνηται(2)· ὁ φιλόσοφος ἄρα τὴν τιμωρίαν ἐπιβάλλει μόνον ἐν ἀνάγκῃ καὶ μόνον χάριν τῆς δημοσίας τάξεως καὶ ἁρμονίας, οὐχὶ δὲ χάριν τῆς ἰδανικῆς καὶ ἀπολύτου δικαιοσύνης· διότι ὁ νομοθετῶν φιλόσοφος εὐχεται, ἵνα μηδέποτε χρεῖα γένηται τῆς ἐφαρμογῆς τῶν νόμων καὶ τῆς τιμωρίας· ὅθεν καὶ ἐλεητικὸς πρὸς τοὺς ἀμαρτάνοντας δείκνυται δοξάζων, «πᾶς ἀδικὸς οὐχ ἑκὼν ἀδικὸς· τῶν γὰρ μεγίστων κακῶν

(1) Πλάτ. Πρωταγόρ. 324 Β.

(2) Πλάτ. Νόμ. 880 Δ καὶ Ε.

» οὐδείς οὐδέν οὐδαμοῦ ἐκὼν ἂν κεκτητό ποτε, πολὺ δ' ἂν ἤκιστα ἐν
 » τοῖς τῶν ἑαυτοῦ τιμιωτάτοις· ψυχὴ δὲ πᾶσι τιμιώτατον· ἐν οὖν τῷ
 » τιμιωτάτῳ τὸ μέγιστον κακὸν οὐδείς ἐκὼν μὴ λάβῃ ποτὲ καὶ ζῆ
 » κεκτημένος αὐτὸ διὰ βίου, ἀλλ' ἔλεεινὸς μὲν πάντως ὁ γε ἄδικος καὶ
 » ὁ κακὰ ἔχων· διὸ καὶ ἔλεεινὸν δεῖ τὸν ἰάσιμα ἔχοντα καὶ μὴ ὀργίζεσθαι
 » αὐτῷ, τῷ δὲ ἀκράτως καὶ ἀπαραμυθῆτως πλημμελοῦντι καὶ κακῷ
 » δεῖ ἐφιέναι τὴν ὀργήν» (1).

Ἐκ τούτων δὲ λαθῶν ἀφορμὴν ὁ πολὺς Thonissen παρατηρεῖ, ὅτι δύο σχολαὶ νέαι δικαιοσύνης τοὺς νομοδιδασκάλους καὶ φιλοσόφους, τοὺς λαμβάνοντας ὡς βάσιν τῆς ποινῆς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἐξαγνισμού ἢ τῆς καθάρσεως· οἱ μὲν αὐστηρότερον ἐφαρμόζοντες τὴν ἀρχὴν αὐτὴν θέλουσιν, ἵνα τὸ κακὸν πάντοτε τιμωρῆται καὶ ὅταν τὸ ἀδίκημα μηδεμίαν διατάραξιν κοινωνικὴν ἐπιφέρῃ καὶ μηδὲν πλεονέκτημα σπουδαῖον ἢ τούτου περιστολὴ παρέχῃ· οἱ δὲ διαστέλλοντες τὴν κοινωνικὴν δικαιοσύνην τῆς ἀπολύτου ἤτοι συνδυάζοντες τὸν κανόνα τῆς ἀξίας καὶ ἀπαξίας θέλουσι τὴν ἐπέμβασιν τοῦ δικαστηρίου μόνον ὅπου ἢ προστασία τῆς δημοσίας τάξεως καὶ συντήρησις τῆς γενικῆς ἀσφαλείας ἀπαιτοῦσι τὴν τιμωρίαν τοῦ ἐνόχου· ἢ δευτέρα δ' αὕτη σχολὴ δύναται νὰ διεκδικήσῃ τὴν τιμὴν, ὅτι ἀνήκει εἰς τὴν ἀρχὴν, ἣν διετύπωσε κατὰ τὰ δύο τελευταῖα διδάγματα ὁ φιλόσοφος (2).

Ὁ Πλάτων ἄρα τὴν ἀνθρωπίνην δικαιοσύνην θεωρεῖ στοιχεῖον τῆς κοινωνικῆς τάξεως, ἣν στηρίζει ἐπὶ τῆς ἀπολύτου δικαιοσύνης, ἀλλὰ καὶ δὲν συγχέει μετ' αὐτῆς, ἥτις εἶνε στοιχεῖον τάξεως ἠθικῆς· δὲν συνταυτίζει δηλαδὴ ἐν τῇ ἀρχῇ καὶ τοῖς ἀποτελέσμασι τὴν θεῖαν (3) δικαιοσύνην καὶ τὴν ἀνθρωπίνην· ἡ διδασκαλία δ' αὕτη τοῦ Πλάτωνος ὡς πρὸς τὰ ὅρια καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ τιμωρεῖν κατὰ βᾶθος εἶνε ἢ αὐτῇ, ἣν ὁ Rossi εἴκοσι καὶ δύο αἰῶνας ὕστερον ἐδυνήθη νὰ καταστήσῃ δημοτικὴν ἐν Γαλλίᾳ· αὕτη ἀποτελεῖ ἐν τῶν συστήματων,

(1) Πλάτ. Νόμ. 731 C.

(2) Πλάτ. Πρωταγόρ. 324 B καὶ Νόμ. 880 Δ.—Πρβλ. καὶ Thonissen σελ. 438.

(3) «Ὁ θεὸς εὐθελῆ περαίνει κατὰ φύσιν περιπορευόμενος· τῷ δὲ ἀσὶ συνέπεται
 » δίκη τῶν ἀπολειπομένων τοῦ θείου νόμου τιμωρός, ἧς ὁ μὲν εὐδαιμονήσειν μέλλων
 » ἐχόμενος συνέπεται ταπεινὸς καὶ κεκοσμημένος· εἰ δὲ τις ἐξαρθεῖς ὑπὸ μεγαλαυχίας
 » ἢ χρήμασιν ἐπαιρούμενος φλέγεται τὴν ψυχὴν μεθ' ὕδρευς, καταλείπεται ἔρημος θεοῦ,
 » μετὰ χρόνον δ' οὐ πολὺν ὑποσχῶν τιμωρίαν ἑαυτὸν τε καὶ οἶκον ἄρθην ἀνάστατον
 » ἐποίησεν». Πλάτ. Νόμ. 716A πρβλ. καὶ Ἀριστοτέλ. περὶ κόσμου 401b, 28.

ἄπερ οἱ Γερμανοὶ καλοῦσι μικτά, ἐπειδὴ συνδυάζουσι κατὰ διαφόρους βαθμοὺς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἐξαγνισμοῦ πρὸς τὴν κοινωνικὴν ὠφέλειαν καὶ τὴν περιστολὴν τοῦ κακοῦ.

Καὶ ὡς πρὸς τὸ εὐεργετικὸν ἀποτέλεσμα τῆς ποινῆς αἱ ἰδέαι τοῦ μεγάλου φιλοσόφου εἰσὶν ἀξίαι πολλῆς προσοχῆς, καθ' ὅτι πρῶτος οὗτος εἰσήγαγε τὸ σωφρονιστικὸν σύστημα, ὅπερ ἔμελλε μετὰ μακρὰν σειρὰν γενεῶν νὰ ἐξέλθῃ ἐκ τῆς Χριστιανικῆς φιλανθρωπίας καὶ ὅπερ σήμερον ἀποτελεῖ ἐν τῶν πολλῶν ἐγκαλλωπισμάτων τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ ὁ φιλόσοφος δηλαδὴ συχνὰ παραβάλλει τὴν ἀδικίαν πρὸς νόσον τῆς ψυχῆς, θεραπευομένην διὰ τῆς ποινῆς, ἣν ἐπιβάλλει ὁ δικαστής, ὡς καὶ ἡ τοῦ σώματος νόσος θεραπεύεται διὰ τῶν φαρμάκων τοῦ ἱατροῦ· ὁ ἐξαγνισμὸς τῆς ἀδικίας καὶ ἡ βελτίωσις τοῦ ἀδικούντος κολασθέντος εἰσὶν ἀναπόσπαστα· ἡ ποινὴ κατὰ τὸν φιλόσοφον ἐμφανισθεῖσα ὡς θεραπεία ἢ ἠθικὴ ἐξαλείφει τὰ μύσματα τῆς ψυχῆς καὶ προσφέρει εἰς τὸν ἔνοχον τὸ μέσον τοῦ νὰ συνδιαλλαγῇ πρὸς ἑαυτὸν καὶ τοὺς ἄλλους· ὁ ἄνθρωπος καταπεσὼν ἔνεκα τῆς ἀδικίας εὐρίσκει ἐν τῇ ἀλγηδόνι καὶ τῇ ποινῇ μετὰ λόγου ἐπιβαλλομένη τὴν ἀπότεισιν τοῦ χρέους, ὅπερ πρὸς τὴν ἀπαραίτητον δικαιοσύνην ὀφείλεν· τὸ κακὸν καὶ τὸ αἴσχος ἐχωρίσθησαν ἐκ τῆς ποινῆς ἀπορριφθέντα εἰς τὴν ἀδικίαν· οὕτως ἡ ποινὴ ἀποβαίνει κάθαρσις τῆς ψυχῆς καὶ ζώπυρον ἀναγεννήσεως εἰς τὸν τιμωρούμενον, ἔτι δὲ καὶ ἀποτροπὴ σωστικὴ ὡς πρὸς τοὺς ἄλλους πολίτας· πᾶσαι αἱ εὐγενεῖς, ὑψηλαὶ καὶ ἀγναὶ τοῦ φιλοσόφου ἰδέαι αὐταὶ εἰσι λίαν ἀξιοσημεῖωτοι ὡς πρὸς τοὺς χρόνους ἐκείνους, καθ' οὓς οἱ νομοθέται καὶ δικασταὶ τῆς Ἑλλάδος διὰ τῆς αὐστηρότητος τῶν ποινῶν ἐσκόπουν νὰ ἐκφοδίσωσι τοὺς πονηροὺς. Κατὰ τὴν διδασκαλίαν ταύτην ὁ Πλάτων ἐγένετο ὁ πρόδρομος τῶν φιλανθρώπων ἐκείνων νομικῶν καὶ ποινικολόγων, οἵτινες ἀπὸ τῆς ὠθήσεως, ἣν ἔδωκεν ὁ Beccaria, ἔθεσαν τὰς βάσεις τοῦ σωφρονιστικοῦ συστήματος.

Ἴνα δὲ ἀρίθηνος γένηται ἡ μεγάλη τοῦ φιλοσόφου συμβολὴ εἰς τὸ ποινικὸν τῶν Ἑλλήνων δίκαιον, σημειωτέον διὰ βραχέων τὰς καινοτομίας, ἃς εἰσάγει καὶ αἵτινες οὐσαι λίαν τολμηραὶ ὡς πρὸς τοὺς χρόνους ἐκείνους εἰσὶν αἱ ἑξῆς·

α'. Τὸ σωφρονιστικὸν τῆς ποινῆς καὶ τὰ σωφρονιστήρια δεσμωτή-

ρια, ἐν οἷς συνιστᾶ τὴν μόνωσιν τῶν καταδίκων, τὴν ἐργασίαν καὶ τὴν νουθέτησιν (1).

β'. Ὁ περιορισμὸς τῆς ποινῆς εἰς μόνον τὸ τοῦ ἀδικήσαντος πρόσωπον, ὥστε νὰ μὴ κληροδοτῆται καὶ εἰς τοὺς παῖδας αὐτοῦ (2).

γ'. Ἡ διάκρισις τῶν διαφόρων ἐκ τοῦ θυμοῦ γινομένων ἀδικημάτων (3).

δ'. Ἐν τοῖς στοιχείοις τῆς ἐνοχῆς ἢ ἐξαρσις μάλιστα τοῦ ἠθικοῦ χαρακτήρος τοῦ ἐγκλήματος (4).

ε'. Τὸ πολλαπλοῦν τῆς ἀνακρίσεως καὶ τῶν δικαστηρίων πρὸς διευκρίνησιν τῶν ἀμφισβητούμενων καὶ ἀναθεώρησιν τῆς δίκης.

ς'. Ἡ συμμετοχὴ τοῦ λαοῦ εἰς τὴν κρίσιν τῶν δικῶν· κατὰ τὸν φιλόσοφον δὲ μὴ μετέχων τῆς ἐξουσίας τοῦ συνδικάζειν θεωρεῖται ἀμέτοχος τῆς πόλεως· «πᾶσα πόλις ἄπολις γίνεται, ἐν ἣ τὰ δικαστήρια μὴ μετὰ τρόπου εἰσὶν ἰδρυμένα (5).

ζ'. Ὁ φιλόσοφος νομοθέτης ζητεῖ, ὅπως ἡ ποινὴ καθ' ἑαυτὴν θεωρεῖται κάθαρσις, ἵνα μὴ διεγείρῃ τὴν δυσφημίαν καὶ τὸ ὄνειδος (6).

η'. Καταργεῖ τὴν δήμευσιν τῆς οὐσίας, ἵνα μὴ πλήξῃ καὶ τὰ ἄθῳα τῆς οἰκογενείας τοῦ ἐνόχου μέλη (7).

θ'. Καταργεῖ τὴν ἀτιμίαν τοῦ πολίτου (8).

ι'. Ἀπαιτεῖ, ἵνα ὁ νομοθέτης ὡσαύτως καὶ ὁ δικαστὴς ὡσπερ ζωγράφος ἐπιδέξιος ἢ τοξότης τηρῇ αὐστηράν τὴν ἀναλογίαν τῆς ποινῆς καὶ τῆς ἐνοχῆς (9).

(1) Νόμ. 908 καὶ 909.

(2) Νόμ. 856 D.

(3) Νόμ. 868.

(4) Οὔτε εἴ τις τῷ δίδωσι τι τῶν ὄντων οὔτ' εἰ τούναντίον ἀφαιρεῖται, δίκαιον ἀπλῶς ἢ ἀδικον χρῆ τὸ τοιοῦτον λέγειν, ἀλλ' εἴαν ἦθαι καὶ δικαίῳ τρόπῳ χρώμενός τις ὠφελεῖ τινά τι καὶ βλάπτει. Νόμ. 862 B.

(5) Πλάτ. Νόμ. 766 Δ 768 C.

(6) Γοργ. 480 B.

(7) Νόμ. 855 A - B.

(8) Νόμ. 855 C.

(9) «Δίκην δ' ἀνάλογον ἕκαστος τοῦ ἀμάρτημος ἀποτινέτω, ὁ μὲν ἐξ ἀνοησίας ἀλλοτριᾶς κακουργήσας πεισθεὶς ἄλλῳ διὰ νεύτητα ἐλαφροτέραν, ὁ δὲ δι' οἰκείαν ἀνοησίαν ἢ δι' ἀκράτειαν ἡδονῶν ἢ λυπῶν ἢ φόβῳ ἢ δειλίᾳ ἢ ἐπιθυμίαις τισὶν ἢ φθόνῳ ἢ θυμῷ δυσιάτῳ βαρύτεραν· ὁ δὲ νομοθέτης δίκην τοξότου ἀγαθοῦ στοχαζέσθω τοῦ τε μεγέθους τῆς κολάσεως ἐκάστου τῶν ἀμαρτημάτων καὶ τῆς ἀξίας αὐτῶν· ὡσαύτως δὲ

Σημειωτέον δ' ὅμως, ὅτι αἱ γνώμαι τοῦ φιλοσόφου αὐται ἦσαν μάλλον ἠθικοὶ κανόνες ἢ νομοθετήματα πραγματικά· ὁ μὲν φιλόσοφος ἐζήτει δι' αὐτῶν γὰ ἐξάρη τὸν νοῦν, ἐξυγιάσῃ τὴν ψυχὴν καὶ ἐξευγενίσῃ τὴν καρδίαν τῶν ἀνθρώπων, ἄλλοις δ' ἀπέκειτο γὰ ἐφαρμόσωσιν αὐτάς ὡς νομοθετήματα.

Οὕτω δὲ τὸ τοῦ Πλάτωνος ὄνομα διαλάμπει ἐν τοῖς χρονικοῖς τῆς ποινικῆς νομοθεσίας· εἰ καὶ μὴ παντάπασιν ἀπηλλάγη τῶν προλήψεων καὶ τῶν πλανῶν τοῦ χρόνου καὶ τοῦ περιβάλλοντος, ἐν ᾧ ἐζη· ὅμως ὁ μέγας φιλόσοφος διείδε πολὺ μακρότερον καὶ ὑψηλότερον τῶν συγχρόνων αὐτοῦ· εἰ δὲ καὶ τὰ καθ' ἕκαστον νομοθετήματα δὲν συμφωνοῦσι πρὸς τὴν θεωρίαν αὐτοῦ, ὅμως αἱ ἐν τῷ πρακτικῷ δαπέδῳ ἐλλείψεις αὐτοῦ καὶ ἀνακολουθίαι δὲν δύνανται γὰ ἐπισκιάσωσι τὴν λαμπρότητα τῶν ἀρχῶν, ἃς ἀνακηρύττει καὶ ὑπερασπίζει ἐν τῇ ἰδανικῇ τῆς θεωρίας σφαίρᾳ· ὁ μέγας νόμος τῆς προόδου ἀπαιτεῖ χρόνον καὶ τὴν συμβολὴν πολλῶν στοιχείων ἐν τῇ γενικῇ τῆς ἀνθρωπότητος συνεργασίᾳ· ὁ μὲν ἀνακαλύπτει τὸν νόμον, ὁ δὲ συνάγει τὰ ἐκ τοῦ νόμου συμπεράσματα καὶ πορίσματα καὶ ἕτερός τις ἐφαρμόζει ταῦτα ἐν τῇ νομοθεσίᾳ· οὕτω δὲ πολλάκις πολλαὶ γενεαὶ παρέρχονται ἀπὸ τῆς ἀνακαλύψεως τῶν γενικῶν ἀρχῶν μέχρι τῆς ἐν τῇ πράξει ἐφαρμογῆς αὐτῶν· ὅθεν οὐχὶ μικρὰ τιμὴ εἰς τὴν φιλοσοφίαν ὀφείλεται, τὴν ὑποδεικνύουσαν καὶ φωτίζουσαν τὰς ὁδοὺς, ἃς ὁ νομοθέτης καὶ ὁ δικαστὴς ὀφείλουσιν ἐφεξῆς γὰ διατρέξωσιν.

Καὶ ὁ Ἀριστοτέλης δὲ ἐν τοῖς ἠθικοῖς Νικομαχείοις μάλιστα παρέχεται σπουδαῖα διδάγματα ὡς πρὸς τὴν ποινὴν καὶ τὸ ποινικὸν δίκαιον· ἀλλὰ κατὰ τὸν Σταγίριτὴν ὁρμώμενον ἐκ τῶν πραγμάτων καὶ τῶν δεδομένων τῆς πείρας «οἱ λόγοι οὐκ αὐτάρκεις εἰσὶ πρὸς τὸ
 » ποιῆσαι τοὺς πολίτας ἐπιεικεῖς καὶ χρηστούς· καὶ τοὺς μὲν ἐλευ-
 » θερίους τῶν νέων καὶ εὐγενῆς καὶ φιλότιμον τὸ ἦθος ἔχοντας ποιού-
 » σι· οἱ λόγοι γὰρ ἐνθουσιάζωσι πρὸς τὴν ἀρετὴν, τοὺς δὲ πολλοὺς
 » ἀδυνατοῦσι γὰρ πρότρέψωσιν εἰς τὴν καλοκαγαθίαν· διότι φύσει δὲν
 » πειθαρχοῦσιν εἰς τὴν αἰδῶν, ἀλλ' εἰς τὸν φόβον, οὐδ' ἀπέχονται τῶν
 » φαύλων ἐξ αἰσχύνῃς, ἀλλὰ τὰς τιμωρίας φοβούμενοι· διότι κατὰ

καὶ ὁ δικαστὴς πρέπει γὰρ συνυπηρετῆ τῷ νομοθέτῃ, ὅταν ὁ νόμος ἐπιτρέπῃ αὐτῷ τιμᾶν ὅ,τι χρή πάσχειν τὸν κρίνομενον ἢ ἀποτίνειν. Πλάτ. Νόμ. 934.

» πάθος ἄλογον ζῶντες τὰς οἰκείας ἡδονὰς θηρεύουσιν, ὡς καὶ τὰ
 » (μέσα), δι' ὧν αὐταὶ γενήσονται αὐτοῖς, φεύγουσι δὲ τὰς λύπας τὰς
 » ἀντικειμένας ταῖς ἐπιδιωκομέναις ἡδοναῖς· τοῦ δὲ καλοῦ καὶ τοῦ
 » ὡς ἀληθῶς ἡδέος οὐδ' ἐννοίαν ἔχουσιν, ἄγευστοι αὐτῶν ὄντες· τοὺς
 » δὴ τοιούτους τίς ἂν λόγος μεταρρυθμίσειεν;» ἐρωτᾷ ὁ φιλόσοφος·
 « διότι ἀδύνατον ἦ καὶ λίαν δύσκολον τὸ ἐκ παλαιοῦ κεκτημένον
 » φαῦλον ἦθος διὰ τοῦ λόγου νὰ μεταστήσῃ τις· καὶ ὅλως τὸ πάθος
 » οὐ δοκεῖ τῷ λόγῳ ὑπέικειν, ἀλλὰ τῇ βίᾳ· τὸ γὰρ σωφρόνως καὶ
 » καρτερικῶς ζῆν οὐχ ἡδὺ τοῖς πολλοῖς ἄλλως τε καὶ νέοις· διὸ
 » νόμοις ταπεινὴν ἀνατροφὴν καὶ τὰ ἔργα οὐ μόνον τῶν παίδων,
 » ἀλλὰ καὶ τῶν ἀνδρῶν, καὶ διὰ τῶν νόμων ἐθιστέον ζῆν· καὶ ὅλως
 » εἰπεῖν περὶ πάντα τὸν βίον νόμων δεόμεθα· οἱ γὰρ πολλοὶ μᾶλλον
 » εἰς τὴν ἀνάγκην καὶ εἰς τὰς τιμωρίας πειθαρχοῦσιν ἢ εἰς τὸ καλόν·
 » εἰς δὲ τοὺς ἀπειθοῦντας κολάσεις καὶ τιμωρίας ἐπιθειέον καὶ τοὺς
 » ἀνιάτους ἐξοριστέον· καὶ ὁ μὲν ἐπιεικὴς καὶ τοῦ καλοῦ ὀρεγόμενος
 » πειθαρχήσει τῷ λόγῳ καὶ τῷ νόμῳ, τὸν δὲ φαῦλον ἡδονῆς ὀρεγόμενον
 » μετὰ λύπης καὶ ἀλγηδόνοσ κολαστέον, ὥσπερ τὸ ὑποζύγιον·
 » αἱ δὲ τῶν τιμωριῶν μάλιστα λυπαὶ πρέπει νὰ ᾧσι μεγάλαι καὶ ὡς
 » μάλιστα ἐναντία πρὸς τὰς ἀγαπωμένας ἡδονὰς» (1).

Ἐν ᾧ δὲ ὁ Πλάτων τὴν ἀμαρτίαν καὶ κακίαν θεωρεῖ νόσον τῆς
 ψυχῆς καὶ τὴν τιμωρίαν κάθαρσιν καὶ ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῶν στιγμά-
 των τῆς ἀδικίας, ὁ Ἀριστοτέλης θεωρεῖ τὴν τιμωρίαν οὐχὶ ὡς ἐξα-
 γνιστικόν τι, ἀλλ' ἀναγκαῖόν τι, ἦτις διὰ τοῦτο εἶνε δίκαιον καὶ καλόν·
 ἡ ἠθικὴ ἐπιστήμη κατ' αὐτὸν εἶνε ἐπιστήμη τῆς εὐδαιμονίας καὶ ὁ
 νομοθέτης ὀφείλει φυσικῶς καὶ ἀναγκαίως νὰ προτιμήσῃ τὸ γενικὸν
 καλὸν πρὸ τοῦ ἀτομικοῦ· πᾶσα ἐπιστήμη καὶ τέχνη ἔχει σκοπὸν
 ἀγαθόν τι καὶ τὸ πρῶτιστον ἀγαθὸν γίνεται σκοπὸς τῆς ὑψίστης τῶν
 ἐπιστημῶν, τῆς πολιτικῆς· ἀγαθὸν δὲ ἐν τῇ πολιτικῇ ἐπιστήμῃ εἶνε
 τὸ δίκαιον τ. ἔ. τὸ κοινὸν συμφέρον· ἐκ τοῦ κοινοῦ δὲ τούτου συμφέ-
 ροντος ἀπορρέει τὸ δικαίωμα καὶ τὸ καθήκον ἅμα εἰς τὴν πολιτείαν
 τοῦ τιμωρεῖν τὸν παραβάτην τοῦ νόμου (2)· οὕτω δὲ ἡ τιμωρία εἶνε
 ἡ ἀποκατάστασις τῆς ἰσότητος καὶ ἰσορροπίας, διαταραχθείσης ἕνεκα
 τῆς ἀδικίας· ὁ νόμος εἰς τοῦτο βλέπει, λέγει ὁ φιλόσοφος, εἰ δὲ μὲν

(1) Ἀριστοτέλ. Ἠθικ. Νικομάχ. 1179 B.

(2) Πολιτικ. 1282 B, 15.

ἀδικεῖ, ὁ δὲ ἀδικεῖται καὶ εἰ ὁ μὲν ἐβλάψεν, ὁ δὲ ἐβλάβη· ὥστε τὸ ἀδικὸν τοῦτο ἢ τὴν βλάβην ἄνισόν τι ὄν *ισάζειν* πειρᾶται ὁ δικαστής· καὶ γὰρ ὅταν ὁ μὲν πληγῆ, ὁ δὲ πατάξῃ ἢ ὁ μὲν κτείνῃ, ὁ δὲ ἀποθάνῃ, ἔχομεν τὸ ποιῆσαι καὶ τὸ παθεῖν, ἀλλὰ διήρῃται τὸ πάθος τοῦτο καὶ ἡ πράξις εἰς ἄνισα μέρη καὶ ὁ μὲν ποιήσας πλεόν ἔσχεν, ὁ δὲ παθὼν ἔλαττον· διὸ πειρᾶται ὁ δικαστής διὰ τῆς τιμωρίας *ισάζειν* ἀφαιρῶν ἐκ τοῦ κέρδους τοῦ ἀδικοῦντος· ὥστε τὸ ἐπανορθωτικὸν δίκαιον, λέγει ὁ Σταγίριτης, εἴη ἂν τὸ μέσον ζημίας (τοῦ ἀδικηθῆναι) καὶ κέρδους (τοῦ ἀδικῆσαι)· διὸ καὶ ὅταν ἀμφισθητῶσιν, ἐπὶ τὸν δικαστὴν καταφεύγουσι· τὸ δὲ ἐπὶ τὸν δικαστὴν ἵέναι σημαίνει ἐπὶ τὸ δίκαιον ἵέναι· ὁ γὰρ δικαστής βούλεται εἶναι οἷον δίκαιον ἔμψυχον· ὥστε ὁ δικαστής ἐπανισοῖ καὶ ὥσπερ γραμμῆς εἰς ἄνισα τμηθείσης, ὅπερ μείζον μέρος τῆς ἡμισείας ὑπερέχει, τοῦτο (τὸ πλεονάζον) ἀφείλε καὶ προσέθηκεν εἰς τὸ ἔλαττον τμήμα· ὅταν δὲ δίχα διαιρεθῇ τὸ ὅλον, καὶ λάβωσι τὸ ἴσον, τότε λέγουσιν ἑκάτερος ἔχειν τὸ ἑαυτοῦ(1).

Ὡς δὲ ὁ Πλάτων εὔρεν ὁπαδὸν ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις τὸν πολὺν *Rossì*, οὕτω καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους κί θεωρία ἔσχον μιμητὴν τὸν ἐπιφανῆ Ἱερεμίαν *Bentham*. Ὡς λεπτὸς ἀνατόμος ἀναζητήσας ὁ Σταγίριτης καὶ τὰ αἷτια καὶ τὰ ἐλατήρια τῆς κακίας καὶ ἀδικίας μετὰ πολλῆς ἀγχινοίας διδάσκει· «ἀδικεῖν ἐστὶ τὸ βλάπτειν ἐκόντα παρὰ τὸν νόμον· δι' ἃ δὲ αἷτια οἱ ἄνθρωποι προαιροῦνται βλάπτειν καὶ φαῦλα ποιεῖν παρὰ τὸν νόμον, κακία ἐστὶ καὶ ἀκρασία· ἐὰν γὰρ ἔχωσί τινες μοχθηρίαν μίαν ἢ πλείους, περὶ τοῦτο, ὁ μοχθηροὶ τυγχάνουσιν ὄντες, εἰσὶ καὶ ἀδικοὶ, οἷον ὁ μὲν ἀνελεύθερος περὶ χρήματα, ὁ δὲ ἀκόλαστος περὶ τὰς τοῦ σώματος ἡδονάς, ὁ δὲ μαλθακὸς περὶ τὰ ῥάθυμα καὶ ὁ δειλὸς περὶ τοὺς κινδύνους· τοὺς γὰρ συγκινδυνεύοντας ἐγκαταλείπει διὰ φόβον· πρὸς δὲ ὁ ὀξύθυμος ἀδικεῖ δι' ὀργήν, ὁ φιλότιμος διὰ τιμὴν, ὁ φιλόνομος διὰ νίκην, ὁ ἄφρων διὰ τὸ ἀπαταῆσθαι περὶ τὸ δίκαιον καὶ ἀδικὸν καὶ ὁ ἀναίσχυντος δι' ὀλιγωρίαν δόξης· ἀλλ' εἰς ταῦτα τὰ ἀδικήματα, προϊόντα κακῶν ἔθων καὶ ἔξεων, οὐδεμία δικαιολογία ἐπιτρέπεται οὐδὲ συγγνώμη πρέπει νὰ παρέχῃται·

(1) Ἠθικ. Νικομάχ. 1132 A ὄν δὲ τὸ δίκαιον ἴσον καὶ μέσον ἅμα τυγχάνει· διὸ καὶ ἡ δικαιοσύνη μεσότης ἐστίν, ὥσπερ καὶ αἱ ἄλλαι ἀρεταί· ἢ δὲ ἀδικία τῶν ἀκρῶν, ἰπερβολὴ καὶ ἔλλειψις τῶν ὠφελίμων οὖσα· διὸ τοῦ ἀδικήματος τὸ μὲν ἀδικεῖν ἐστὶ πλεόν (ὑπερβολή), τὸ δὲ ἀδικεῖσθαι ἔλαττον (ἔλλειψις).

ανάγκη νὰ τιμωρῶνται· ἡ ψυχὴ πρέπει νὰ ἄρχῃ τοῦ σώματος, ὡς ὁ δεσπότης τοῦ δούλου· ὁ λόγος εἶνε τὸ ἡγεμονικὸν μέρος τῆς ψυχῆς, ἡ δὲ ὀργὴ καὶ αἱ ἐπιθυμίαι εἰσὶ τὸ ἄλογον, ὀρέξεις ἄλογοι καὶ πάθη, ὧν πρέπει νὰ ἄρχῃ τὸ λογικὸν ὡς ἡγεμῶν, ὡς βασιλεὺς (1).

Ὡσαύτως μετ' ἀγαστῆς ἀγχινοίας καὶ τὰ ἀκούσια ὁ Σταγυρίτης ἐξετάζει· «ἀκούσια δ' εἰσὶ τὰ βία ἢ δι' ἀγνοίαν γινόμενα» λέγει· ἀλλὰ καὶ τὸ δι' ἀγνοίαν πραχθὲν κακὸν δὲν εἶνε πάντοτε συγγνωστόν· πότε δὲ καὶ τὸ δι' ἀγνοίαν ἀδίκημα συγγνωστόν γίνεται, λεπτομερῶς ὁ φιλόσοφος ἐξετάζει (2)· «ἕτερον δ' ἔοικε τὸ δι' ἀγνοίαν πράττειν καὶ τὸ ἀγνοοῦντα· διότι τὸ ἀδικεῖν δι' ἀγνοίαν, ἧς αὐτὸς αἴτιος γίνεται, κολάζει ὡς ἐκούσιον ἀδίκημα ὁ φιλόσοφος· «ὧν αἱ ἀρχαὶ ἐν ἡμῖν, ταῦτα καὶ ἐφ' ἡμῖν καὶ ἐκούσια» λέγει· «ἀκούσιον δ' ἀδίκημα θεωρεῖ τὸ γινόμενον δι' ἀγνοίαν, ἧς μὴ αὐτὸς αἴτιος· τὴν δ' ἀγνοίαν, ἧς αὐτὸς αἴτιος εἶναι δοκεῖ, κολάζουσιν οἱ νόμοι· οἷον τοῖς μεθύουσι διπλᾶ τὰ ἐπιτίμια· ἡ γὰρ ἀρχὴ ἐν αὐτῷ ἦν· κύριος γὰρ ἦν τοῦ μὴ μεθυσθῆναι· τοῦτο δ' αἴτιον ἐγένετο τῆς ἀγνοίας· καὶ τοὺς ἀγνοοῦντάς τι τῶν ἐν τοῖς νόμοις, ἃ δεῖ ἐπίστασθαι καὶ μὴ χαλεπά ἐστι, κολάζουσιν· ὁμοίως δὲ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις, ὅσα δι' ἀμέλειαν ἀγνοεῖν δοκοῦσιν, ὡς ἐπ' αὐτοῖς ὄν τὸ μὴ ἀγνοεῖν· τοῦ γὰρ ἐπιμεληθῆναι κύριοι ἦσαν». Ἀλλὰ τινὲς εἰσιν οὕτω τὴν ψυχὴν ἐκλυτοί, λέγουσιν τινες, ὥστε μὴ δύνασθαι ἐπιμεληθῆναι, ὥστε μὴ ἀδικῆσαι, οἷον οἱ ἀκρατεῖς καὶ οἱ ἀκόλαστοι· ἀλλὰ τοῦ γίνεσθαι τοιοῦτοι, ἀπαντᾶ ὁ φιλόσοφος, αὐτοὶ αἴτιοί εἰσιν ἀκολάστως ζῶντες· καὶ γὰρ ὁ νοσῶν πολλάκις οὐχ ἐκὼν νοσεῖ, ἀλλὰ τὸ πρῶτον ἐνόσησεν ἀκρατῶς βιοτεύων καὶ τοῖς ἰατροῖς ἀπειθῶν· καὶ τότε μὲν, ἐν τῇ ἀρχῇ, ἐξῆν αὐτῷ μὴ νοσεῖν, παραδοθέντι δὲ εἰς τὴν ἀκολασίαν οὐκέτι δυνατόν ἐστιν, ὥσπερ οὐδὲ ὁ ἀφείς τὸν λίθον δύναται ἀναλαβεῖν αὐτόν· ἀλλ' ὁμοίως ἐπ' αὐτῷ ἦν τὸ λαβεῖν καὶ ρίψαι· ἡ γὰρ ἀρχὴ ἐν αὐτῷ ἦν· οὕτω δὲ καὶ τῷ ἀκρατεῖ καὶ ἀκολάστῳ ἐξ ἀρχῆς μὲν ἐξῆν μὴ γενέσθαι τοιούτοις, γενομένοις δὲ οὐκέτι ἔξεστι μὴ εἶναι· οὐ μόνον δὲ αἱ τῆς ψυχῆς

(1) Ἀριστοτέλ. Ῥητορικ. 1368 διὸ καὶ οὐχὶ κατ' ἀμφοτέρα ἐπαληθεύουσιν τὴν παροιμίαν ὁ φιλόσοφος εὐρίσκει·

οὐδεὶς πονηρὸς ἐκὼν οὐδ' ἄκων μάκαρ·

διότι μόνον τὸ δεύτερον μέρος αὐτῆς ἀληθεύει. Πρβλ. Ἠθικ. Νικομάχ. 1113 β.

(2) Ἠθικ. Νικομάχ. 1111 α.

νόσοι καὶ κακίαι ἐκούσιαί εἰσιν, ἀλλ' ἐνίοις καὶ αἱ τοῦ σώματος, οἷον ὅσοι ἐξ οἰνοφλυγίας καὶ ἀγυμνασίας καὶ ἀμελείας κακῶς ἔχουσι· διὸ καὶ ἐπιτιμῶνται αἱ τοιαῦται κακίαι· ἀκούσιον δὲ θεωρεῖ ὁ φιλόσοφος τὸ ἐξ ἀγνοίας ἀδικήμα τὸ ἐπίλυπον καὶ ἐν μεταμελείᾳ, ὅταν δηλαδὴ ὁ ἀδικήσας λυπῆται ἐπ' αὐτῷ γενομένῳ καὶ μεταμέληται· ὁ δὲ δι' ἀγνοίαν πράξας τὸ κακὸν μηδὲν δὲ δυσχεραίνων ἐπὶ τῇ πράξει, ἐκὼν μὲν οὐκ ἔπραξεν, ὃ γε μὴ ἤδει, οὐδ' αὖ ἄκων μὴ λυπούμενός γε ὥστε τὸ δι' ἀγνοίαν ἀδικήμα, ἐφ' ᾧ μὴ μεταμέλεται ὁ ἀδικήσας, θεωρεῖ ὁ Σταγυρίτης ἐν μέσῳ τοῦ ἐκούσιου καὶ τοῦ ἀκούσιου(1).

Ὁμοίως μετὰ θαυμάστῃς ἀκριθείας καὶ εὐφυΐας ἐξετάζει τὰ βία γινόμενα ἢ τὰ βίαια ἀδικήματα· «βία δὲ γίνεται, λέγει, ὅσα παρ' ἐπιθυμίαν ἢ τοῦς λογισμοὺς γίνεται δι' αὐτῶν τῶν πραττόντων»· καὶ ἀλλαχοῦ παρατηρεῖ· «βίαιον δὲ οὐ ἢ ἀρχῇ ἐξωθεν, τοιαύτη οὖσα, ἐν ἣ μηδὲν συμβάλλεται ὁ πράττων ἢ πάσχων καὶ ὅσα διὰ φόβον μειζόνων κακῶν πράττεται ἢ διὰ καλόν τι, οἷον εἰ τύραννος προστάττοι αἰσχρόν τι πράξαι κύριος ὢν γονέων καὶ τέκνων καὶ πράξαντος μὲν σφίζοιντο, μὴ πράξαντος δὲ ἀποθνήσκουσιν»· οὕτω κατὰ τὸν φιλόσοφον ὁ βία πράττων τι γίνεται ὄργανόν τι παθητικὸν εἰς τὰς χεῖρας ἄλλου· ὥστε ἔνοχος εἶνε ὁ ἐπιδάλλων τὴν βίαν. Δὲν δύναται δὲ τις νὰ ἀντιστῇ εἰς τὴν βίαν, ἐρωτᾷ ὁ Σταγυρίτης, καὶ νὰ προτιμήσῃ τὸν θάνατον; ὁ αὐτὸς ἀποκρίνεται· «συγγνωστὰ τὰ βίαια, ὅταν πράξῃ τις ἢ μὴ δεῖ διὰ τοιαῦτα, ἢ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ὑπερβάλλει καὶ μηδεὶς ἂν ὑπομείναι· ἐνια δ' ἴσως οὐκ ἔστιν ἀναγκασθῆναι, ἀλλὰ μᾶλλον ἀποθνητέον παθόντι τὰ δεινότατα»(2)· προσπαρατηρεῖ δ' ὁμοίως ὁ φιλόσοφος καὶ τοῦτο· «ἔστι δὲ χαλεπὸν ἐνίοτε διακρίναι ποῖον ἀντὶ ποῖου αἰρετέον καὶ τί ἀντὶ τίνος ὑπομενετέον, ἔτι δὲ χαλεπώτερον ἐμμεῖναι τοῖς γνωσθεῖσιν».

Τὸν ὅρισμόν, ὃν ἔδωκεν ὁ Ἀριστοτέλης περὶ τῶν βιαιῶν «ἔοικε δὲ τὸ βίαιον εἶναι, οὐ ἐξωθεν ἢ ἀρχῇ μηδὲν συμβαλλομένου τοῦ βιασθέντος(3)» ἀποθαυμάζων ὁ Thonissen ἐπιφωνεῖ «ἐὰν οἱ νεώτεροι ποινικολόγοι διὰ μνήμης ἢ πρὸ ὀφθαλμῶν εἶχον τὸν σαφῆ καὶ ἀπλοῦς τοῦτον ὅρισμόν τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀντὶ τῶν πολλῶν ἀντιλογιῶν καὶ

(1) Αὐτόθι, 1110 β. Πρὸς, καὶ Πλάτ., Νόμ., 866 Ε - 867 Ε.

(2) Ἀριστοτέλ., Ἠθικ., Νικομάχ., 1110 α.

(3) Ἠθικ., Νικομάχ., 1110 α - β.

ἀντιφάσεων, εἰς ἃς περιπίπτουσιν, ἤθελον ἀρκεσθῆ ἀποκρινόμενοι, ὡς ὁ Σταγυρίτης «ἡ ποινικὴ εὐθύνη παύει ἐκεῖ, ἐνθα ἡ ἠθικὴ ἐλευθερία ἀφανίζεται» (1).

Τέλος ἀνασκοπῶν τις τὸ Ἀττικὸν καθόλου δίκαιον ἀγαμένως βλέπει τὴν σπουδαίαν ἀνέλιξιν τῆς νομοθεσίας· καὶ πρῶτον ὁ νομοθέτης βουλόμενος νὰ χαλιναγωγῆσῃ τὴν βίαν καὶ νὰ περιστείλῃ τὴν ὕβριν, πέντε αἰῶνας π. Χ. προστατεύει τὴν ζωὴν, τὴν τιμὴν καὶ τὴν κτῶν τοῦ δούλου ὁμοίως ὡς καὶ τοῦ ἐλευθέρου πολίτου Ἀθηναίου(2)· πλὴν τῆς ἐξόχου τιμῆς τῆς παρεχομένης εἰς τὴν ἀξιοπρέπειαν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἡ Ἀττικὴ νομοθεσία διακρίνεται καὶ κατὰ τὴν ἐπιλογὴν τῶν ποινῶν· αἱ βάρβαροι καὶ εἰδεχθεῖς ποιναὶ τῆς Ἀγχιολῆς ἐξηφανίσθησαν· τὰ σκληρὰ βασανιστήρια, ἅπερ καὶ αὐτοὶ οἱ χριστιανικοὶ λαοὶ ἐπὶ μακρὸν διετήρησαν, λίαν σπανίως ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐχρησιμοποιήθησαν· ἀγνοοῦνται αἱ στρεβλώσεις, οἱ διὰ τῆς πυρᾶς θάνατοι, οἱ ἀκρωτηριασμοὶ καὶ αἱ ἐν τοῖς μεταλλείοις ἀναγκασταὶ ἐργασίαι· ὁ διὰ τοῦ κωνείου θάνατος καὶ αὐτὸς δὲ ὁ ἀποτυμπανισμὸς παραβλλόμενα πρὸς τὰς νῦν ἐν χρήσει διὰ τῆς λαιμητόμου θανατικᾶς ἐκτελέσεις καὶ μάλιστα πρὸς ἄλλας, ὧν χρῆσιν ἐποιοῦντο οἱ Εὐρωπαϊκοὶ λαοὶ μέχρι τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ἐμφαίνουσιν αἰσθήματα ριζανθρωπίας ἀναμφισβητήτου.

Τὸ αὐτὸ αἶσθημα ἐκδηλοῦται καὶ πολλαχοῦ τῆς ποινικῆς νομοθεσίας τῶν Ἀθηναίων· ἐπιτρέπεται ὀηλαδῶ, εἰς τὸν φονέα μετὰ τὴν προτέραν ἐν τῷ Ἀρείῳ Πάγῳ ἀπολογία, ἵνα μὴ καταδικασθῆ εἰς θάνατον, νὰ φύγῃ τὴν πατρίδα καὶ νὰ ζῇ ἐν τῇ ξένη, ἐνθα φυλάσσοντα ὅρους τινὰς ὁ νόμος τῆς τέως πατρίδος προστατεύει αὐτόν, ὡς καὶ πάντα πολίτην ἄθῳον· τιμωρεῖ δ' ὁμως παραδειγματικῶς τὴν κάκωσιν τῶν γονέων καὶ τῶν ὀρφανῶν καὶ ὑπερασπίζει τὴν τιμὴν

(1) Thonissen 462.

(2) Διὸ καὶ εἰκότως ὁ Δημοσθένης λέγει· «οἱ βάρβαροι ἀκούοντες τὸν κατὰ τῆς ὕβρεως Ἀττικὸν νόμον θέλουσιν εἰπεῖ· «εἰσὶν Ἕλληνές τινες ἀνθρωποὶ οὕτως ἡμεροὶ καὶ φιλόανθρωποι τοὺς τρόπους, ὥστε πολλὰ ὑπ' ἡμῶν ἠδικημένοι καὶ φύσει τῆς πρὸς ἡμᾶς ἔχθρας αὐτοῖς ὑπαρχούσης πατρικῆς, ὅμως οὐδ' ὅσων ἂν τιμὴν καταθέντες δούλους κτήσωνται, οὐδὲ τούτους ὑβρίζειν ἀξιοῦσιν, ἀλλὰ νόμον δημοσίᾳ τὸν ταῦτα καλύσσοντα τέθεινται· τουτονὶ καὶ πολλοὺς ἤδη παραβάοντας τὸν νόμον τοῦτον ἐζημιώκασιν θανάτῳ». Δημοσθ. ΚΑ', 48-50.

τῆς γυναικός· προστατεύει τοὺς ξένους καὶ τοὺς μετοίκους παρέχων αὐτοῖς διὰ τῶν καλουμένων προσαγιῶν καὶ ἰδίων ἀρχόντων τὴν ἐν τοῖς δικαστηρίοις διεκδίκησιν παντός δικαιώματος καὶ κατ' αὐτῶν τῶν πολιτῶν. Ἐρχόμενος δ' ὁ νομοθέτης εἰς βοήθειαν τοῦ ἀδυνάτου καὶ περιορίζων τὴν δύναμιν τοῦ ἰσχυροῦ καὶ ὑβριστοῦ διωργάνωσεν ἐπὶ εὐρυτάτων βάσεων τὴν ἐξάσκησιν τοῦ δικαίου· κατὰ τὴν Ἀττικὴν νομοθεσίαν «οὐδείς ἄκριτος καὶ ἀναπολόγητος τιμωρεῖται» (1).

Ὁ νόμος ἤδη, ὅθεν ἐπιτρέπει εἰς τὴν οἰκογένειαν καὶ τὸ ἄτομον, ὅπως αὐτοὶ ἐκδικηθῶσι τὸν φονέα καὶ τὸν ὑβριστήν· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ δοῦλος ἐπ' αὐτοφώρῳ συλληφθεὶς τὸν δεσπότην αὐτοῦ ἀποκτείνων ὅθεν τιμωρεῖται ὑπὸ τῶν συγγενῶν τοῦ φονευθέντος, ἀλλὰ πρέπει γὰρ προσαχθῆ εἰς τὸ δικαστήριον καὶ δικασθῆ κατὰ τὰς νομίμους διατυπώσεις. Ἰππόδαμος δ' ὁ Μιλήσιος, ὁ τὴν ἀγορὰν καὶ τὰς ὁδοὺς τοῦ Πειραιῶς ρυθμίσας, πρὸς ἄλλοις νομοθετήμασιν ἴδρυε καὶ ἀναθεωρητικὸν δικαστήριον, εἰς ὃ ἔδει ἀνάγεσθαι τὰς μὴ καλῶς κεκρίσθαι δοκούσας δίκας· κατεσκευάζε δὲ τοῦτο ἐκ γερόντων αἰρετῶν(2)· παρὰ τὰ διάπυρα πάθη τοῦ λαοῦ καὶ τοὺς ἀδιαλείπτους ἐξερθετισμοὺς τοὺς γινομένους ἐκ τῶν πολιτικῶν ἀνταγωνισμῶν, ἐν οἷς ὁ δῆμος μεγάλην ἰσχὴν εἶχεν. αἱ περὶ τοῦ δικαίου ἰδέαι διετηρήθησαν ὑψηλαί· αἴσθημα ζωντὸν καὶ βαθύ πρὸς τὸν νόμον, τὸ δίκαιον καὶ τὴν ἰσότητά ἐκδηλοῦται ἐν τῇ γλώσσῃ πάντων ἐκείνων, οἵτινες πόρρωθεν ἢ ἐγγύθεν μετέχουσι τῶν κοινῶν· πάντες βλέπουσιν ἐν τῷ δικαίῳ καὶ τοῖς νόμοις τὴν ἀσφάλειαν τῆς πολιτείας, τὴν τιμὴν καὶ δόξαν τῆς πατρίδος, τὴν ἀσφαλεστάτην βᾶσιν τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος, τὸν μόνον φραγμὸν ἀρκούντως ἰσχυρὸν πρὸς τὸ ἐπισχεῖν τὸ σφοδρὸν τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν ῥεῦμα· «ἡλικὸν μὲν ἀγαθὸν ἐστὶ τὸ τοῖς κειμένοις νόμοις πείθεσθαι, ἐπιλέγει ὁ μέγας ῥήτωρ, ἡλικὸν δὲ κακὸν τὸ καταφρονεῖν καὶ μὴ πειθαρχεῖν αὐτοῖς, εὐρήσετε, εἰ τά τε ἐκ τῶν νόμων ἀγαθὰ χωρὶς καὶ τὰ διὰ τῆς παρανομίας κακὰ πρὸ ὀφθαλμῶν ποιούμενοι θεωρήσετε· εὐρήσετε γὰρ τὴν μὲν (παρανομίαν) τὰ τῆς μανίας καὶ πλεονεξίας καὶ ἀκρασίας, τοὺς δὲ νόμους τὰ τῆς φρονήσεως καὶ σωφροσύνης ἔργα διαπραττομένους· ὀλίγον δέ· τῶν γὰρ πόλεων τχύτας ἄριστ' οἰκουμένους ἂν ἴδοιμεν, ἐν αἷς ἄριστοι νομοθέται γεγονῶσι· τὰ

(1) Δημοσθ. ΚΓ', 32.

(2) Ἀριστοτέλ. Πολιτικ. 1267 B 41.

μὲν γὰρ ἐν τοῖς σώμασιν ἀρρωστήματα τοῖς τῶν ἰατρῶν εὐρήμασι καταπαύεται, τὰς δὲ ἐν ταῖς ψυχαῖς ἀγριότητας αἱ τῶν νομοθετῶν ἐξορίζουσι διάνοιαι· ὅλως δὲ οὐδὲν οὔτε τεμνὸν οὔτε σπουδαῖον εὐρήσομεν, ὃ μὴ νόμου κεκοινώνηκεν. ἐπεὶ καὶ τὸν ὅλον κόσμον καὶ τὰ θεῖα καὶ τὰς καλουμένας ὄρας νόμος καὶ τάξις, εἰ χρὴ τοῖς ὀρωμένοις πιστεύειν, διοικεῖν φαίνεται»(1).

Τὸ Ἀττικὸν δίκαιον προσεῖται ἀπαιτεῖ τὴν ἰσότητά πάντων ἐνώπιον τοῦ ποινικοῦ νόμου· διὸ δὲν ἐπιτρέπεται νόμος μὴ ἐφαρμόσιμος εἰς πάντας τοὺς Ἀθηναίους· «μηδὲ νόμον ἐξεῖναι ἐπ' ἀνδρὶ θεῖναι, ἐὰν μὴ τὸν αὐτὸν ἐπὶ πᾶσιν Ἀθηναίοις τιθῆ»(2)· ἀγνοεῖ τὸ μισητὸν σύστημα τοῦ τιμωρεῖν τοὺς ἀνθρώπους ἀναλόγως τοῦ κοινωνικοῦ βαθμοῦ ἢ ἀξιώματος, βδελυρὸν καὶ ἀδικιώτατον σύστημα, ἐφαρμοσθὲν ἐν Ῥώμῃ καὶ ἐν Γαλλίᾳ ἀπὸ τοῦ 15' αἰῶνος· ἰδοὺ δὲ καὶ ἄλλη ἀρετὴ τοῦ Ἀττικοῦ δικαίου· «οἱ νόμοι οὐκ ἐῴσι οἷς πρὸς τὸν αὐτὸν περὶ τῶν αὐτῶν οὔτε δίκας οὔτε εὐθύνας οὔτε διαδικασίαν» λέγει ὁ Δημοσθένης(3)· τὸ δὲ δεδικοσμένον ἄκυρον ποιεῖν δεινὸν καὶ ἀνόσιον καὶ πόλεως κατάλυσιν θεωρεῖ ὁ ῥήτωρ(4)· κατὰ τὸν φιλόσοφον ῥήτορα ὁ Σόλων κελεύει, ἵνα ὁ τιθεὶς νόμον τινὰ λύῃ τοὺς ὑπάρχοντας ἐναντίους, ἵνα εἰς ὑπάρχη περὶ ἐκάστου τῶν ὄντων νόμος καὶ μὴ τοῦτο ταραττή τοὺς ἰδιώτας καὶ ποιῆ τῶν εἰδότεων τοὺς νόμους ἔλαττον ἔχειν, ἀλλὰ πᾶσι δυνατὸν ἢ ταῦτά γινῶναι καὶ μαθεῖν ἀπλᾶ καὶ σαφῆ καὶ δίκαια»(5)· πῶς δ' ἔλυον νόμον τινὰ ὑπάρχοντα, ὁ ῥήτωρ αὐτόθι σαφῶς ἱστορεῖ· ἀλλαχοῦ δὲ διδάσκει ὁποῖός τις πρέπει νὰ εἶναι ὁ νόμος ὁ καλὸς «θεῖ τὸν ὀρθῶς ἔχοντα νόμον πρῶτον μὲν ἀπλῶς καὶ πᾶσι γνωρίμως γεγράφθαι, ὥστε νὰ μὴ νομίζῃ περὶ αὐτοῦ ὁ μὲν τοῦτο, ὁ δὲ ἐκεῖνο· ἔπειτα δὲ δυνατὰς εἶναι τὰς πράξεις, ἃς δεῖ γί-

(1) Δημοσθ. ΚΖ', 25 σελ. 808. Πρὸς καὶ ΚΔ' 212-215 σελ. 765-766 καὶ ΚΔ' 85 ὁ νόμος ἐστὶν ὡς περὶ ἀλεξιφάρμακον τοῖς ἀδικεῖν βουλομένοις· κατὰ τὸν ῥήτορα δηλαδὴ αἱ μὲν πρὸς τὸ ἀδικεῖν ὄρμαι καὶ ἐπιθυμῖαι εἰσὶ τὸ δηλητήριον ἢ τὸ φάρμακον, ὁ δὲ νόμος εὐρηται, ὡς περὶ ἀντιφάρμακον καὶ ἀντίδοτον, κατὰ τοῦ δηλητηρίου. Πρὸς καὶ Πλάτ. Νόμ. 957 Δ.

(2) Δημ. ΚΔ', 59 σελ. 719 νόμος τοῦ Σόλωνος.

(3) Δημ. Κ', 147 σελ. 502.

(4) Δημ. ΚΔ', 152 σελ. 747-8.

(5) Δημοσθ. Κ', 93 σελ. 485 καὶ ΚΔ', 33 σελ. 710 «ἐναντίον δὲ νόμον μὴ ἐξεῖναι τιθέσθαι τῶν νόμων τῶν κειμένων μηδενί» νόμος τοῦ Σόλωνος· πρὸς καὶ Αἰσχίν., κατὰ Κτησιφῶντος 38-39.

γνεσθαι διὰ τοῦ νόμου· ἄλλως εὐχὴν τοῦτο καὶ οὐχὶ νόμον δύναται τις καλέσαι· ἔτι δὲ μηδενὶ τῶν ἀδικούντων μηδεμίαν διδόναι βρασιώνην· ἦτοι εὐκολίαν πρὸς ὑπεκφυγὴν τῆς τιμωρίας(1).

Συνεῖδον προσέτι οἱ ἀρχαῖοι τῆς Ἀττικῆς νομοθέται, ὡς καὶ οἱ νεώτεροι νομοδιδάσκαλοι, τὴν σπουδακίτητα καὶ τὰ σωτήρια ἀποτελέσματα τοῦ μεγάλου αξιώματος, δηλαδὴ τῆς μὴ ἀναδρομικῆς τοῦ νόμου ἰσχύος σοφῶς δὲ τοῦτο ἐρμηνεύει ὁ ῥήτωρ ἐλέγχων τὸν Τιμοκράτη, ὃς εἰσήγαγε νόμον, οὗ τὸ κῆρος ἔδει νὰ ἐπεκταθῆ καὶ εἰς τὸν παρελθόντα χρόνον(2)· πρὸς ἀποφυγὴν δὲ συγχύσεων καὶ ταραχῶν ἐδέησεν ἐν παντὶ ψηφισομένῳ νόμῳ νὰ προσγράφηται ὑπὸ τοῦ γραμματέως «τὸν νόμον κύριον εἶναι ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἧς ἐτέθη».

Τὸ Ἀττικὸν καὶ ὅλως εἰπεῖν τὸ Ἑλληνικὸν δίκαιον ἠθέλε τις ἐκτιμήσει μᾶλλον, εἰ μὴ πᾶσαι αἱ τῶν Ἑλληνικῶν νόμων συλλογαὶ ἀνοικτίστως ὑπὸ τοῦ χρόνου ἀπωλέσθησαν· οὐχ ἴττον δὲ σκληρὰ ὑπῆρξεν ἡ τύχη καὶ ὡς πρὸς τὰς πραγματείας, τὰς εἰδικῶς εἰς τὸ Ἀττικὸν δίκαιον ἀφιερωθείσας, οἷαι ἴσαν αἱ τοῦ Θεοφράστου, Δημητρίου τοῦ Φαληρέως, τοῦ Ἀσκληπιάδου, τοῦ Ἀπολλοδώρου(3), τοῦ Κρίτωνος(4) καὶ ἄλλων· οὕτω δὲ ὡς πρὸς τοὺς νομομαθεῖς καὶ ποινολόγους τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος εὐρισκόμεθα ἐν τῇ αὐτῇ σχεδὸν θέσει, ἐν ἣ ἠθέλομεν εὑρεθῆ, ὡς πρὸς τοὺς νόμους καὶ τοὺς νομοδιδασκάλους τῆς Ῥώμης, εἰ μὴ εἶχον περισωθῆ ὁ Πανδέκτης (le Digeste) καὶ οἱ κώδικες τοῦ Ἰουστινιανοῦ· διὸ καὶ μεγίστη τιμὴ ὀφείλεται εἰς τοὺς νέους σοφοὺς ἐρευνητάς, τοὺς μετ' ἀτρύτων πόνων εἰς τὴν σπουδὴν τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Ἀττικῆς ἰδίᾳ νομοθεσίας διατρέψαντας, ὡς ὁ Matthiae, Platner, Meier, Schömann, Heffter Hermann, Pastoret, Perrot, Lange, Thonissen, Lipsius κ.ἄ.

Τέλος περσίνοντες τὴν περὶ τοῦ ποινικοῦ καὶ ἰδίᾳ τοῦ φονικοῦ δικαίου τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ μάλιστα τῆς Ἀττικῆς νομοθεσίας πραγματείαν ἡμῶν δὲν εὐρίσκομεν οἰκειοτέραν καὶ εὐαρμοστοτέραν πρὸς ἐπίστεψιν αὐτῆς κορωνίδα ἢ τὴν τὸ ἔργον τοῦ ἐπιφανοῦς Γαλάτου ἐπιστέφουσαν· «ἐν μὲν τῇ ὑψηλῇ σφαίρᾳ τῆς θεωρίας τὰ ἔργα

(1) Δημοσθ. ΚΔ', 68 σελ. 722.

(2) Δημ. ΚΔ', 44 σελ. 713 καὶ 714 καὶ 724 «χορὴν ἐπὶ τοῖς ὑστερον γενησομένοις θεῖναι τὸν νόμον καὶ μὴ συνενεγκεῖν εἰς ταῦτό τὰ μέλλοντα τοῖς παρελθούσι».

(3) Thelfy leges Atticae, Praefect.

(4) Διογένης. Λαέρτ. Β', 4.

τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους, γράφει ὁ Thonissen, προβάλλουσιν ἡμῖν ζητήματα, ἅπερ καὶ νῦν ἔτι ἀμφισβητοῦνται ἐν ταῖς Σχολαῖς τοῦ ΙΘ' αἰῶνος· ἐν δὲ τῇ στενῇ κύκλῳ τοῦ πρακτικοῦ βίου καὶ τῶν πραγμάτων τὸ ποινικὸν δίκαιον τῶν Ἀθηναίων παρὰ τῆς ἀτελείας αὐτοῦ καὶ τὰ κενὰ εἶνε ἄξιον νὰ καταλάβῃ θέσιν σπουδαίαν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν Νομικῶν σπουδῶν καὶ τῆς τοῦ Δικαίου ἐπιστήμης.

Βοηθήματα.

Βοηθήματα δὲ εἰς τὴν σύνταξιν τῆς παρούσης πραγματικῆς ἐγένοντό μοι πρὸς ταῖς ἀρχαίας πηγὰς καὶ τάδε:

- 1) Friedrich Realien 1851.
- 2) Buchholz, das öffentliche Leben der Griechen im heroischen Zeitalter 1881.
- 3) Telfy, συναγωγή τῶν Ἀττικῶν Νόμων, corpus juris Attici 1868.
- 4) Le droit pénal par Thonissen 1875.
- 5) Über Grundsätze und Anwendung des Strafrechts im griechischen Altertume von Karl Friedrich Hermann 1855.
- 6) Karl Friedrich Hermann, Griech. Rechtsaltertümer von Thalheim 1895.
- 7) Das Attische Process von Meier und Schömann bearbeitet von Lipsius 1883-1887.
- 8) Griechische Altertümer von Schömann bearbeitet von Lipsius 1897.
- 9) Das Attische Recht und Rechtsverfahren von Meier und Schömann dargestellt von Lipsius 1912.
- 10) Dareberg - Saglio - Pottier, Dictionnaire des antiquités Grecques et Romaines IV, σελ. 531 (poena-peines).
- 11) Pauly - Wissowa, Real-Encyclopädie des classischen Altertumswissenschaft.

Ἔγγραφον ἐν Ἑλβετίᾳ 1917.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Γ. ΓΑΡΔΙΚΑΣ
Licencié en Droit.